

koja će dati kompleksnu sliku problema razgraničenja 1919. godine, posle prvog svetskog rata, pa i razgraničenja između Jugoslavije, Mađarske i Rumunije, još uvek, dakle, postoji.

Međutim, bez obzira na sve ove zamerke, ukoliko one to jesu, historiografija Jugoslavije, posebno Vojvodine, ipak je dobila jedno značajno naučno ostvarenje, a takođe i historiografija u međunarodnim razmerama, pošto se, pored ranije realizovanih sličnih poduhvata u Mađarskoj i Rumuniji, sada javlja i ovaj u Jugoslaviji. Zbog tečnog i pristupačnog autorovog izlaganja čitalačka publika je takođe dobila još jedan dobar historiografski tekst. Ona će se upoznati sa svom složenosti i delikatnošću problema koje je Jugoslovenska delegacija na Konferenciji mira u Versaju 1919. godine, ali i Komisija te Konferencije za razgraničavanje, imala da rešava. Ova knjiga, pisana bez strasti, angažovanja i opterećenosti autora, i pored mnogih nedorečenosti i pomenutih spornih autorovih ocena, otklanja sve dileme čitalaca o tome da li je Delegacija iskoristila sve šanse za povlačenje što povoljnije granice između Jugoslavije, Mađarske i Rumunije, i neopravdane optužbe da to nije bilo tako. Mitrovićeva knjiga znači korak bliže višetomnoj istoriji Vojvodine na koju se još uvek čeka.

Milenko Palić

MILAN VANKU, Mala Antanta 1920—1938, Titovo Užice 1969.

»Mala Antanta 1920—1938« naslov je doktorske disertacije Milana Vankua koja je obranjena 1965. godine, a izdavačko poduzeće »Dimitrije Tucović« iz Titovog Užica prezentiralo je taj rad široj javnosti 1969. godine.

O Maloj Antanti pisali su mnogi autori, naročito strani, ali i u domaćoj historiografiji ima već radova koji obrađuju taj regionalni savez, pretežno u sklopu drugih problema, a ne sam savez kao zaseban predmet obrade. Milan Vanku postavio je sebi taj svakako težak zadatak da obrađi Malu Antantu od njenog osnivanja do raspada, dakle punih 18 godina toga saveza koji je zapravo davao osnovni pečat vanjskoj politici Čehoslovačke, Rumunjske i Kraljevine SHS (odnosno Jugoslavije), između dva rata.

Autor je knjigu podijelio u tri dijela prema vremenskim razdobljima u kojima su postavljeni temelji Male Antante: 1) na dvostrane ugovore (od 1920. do 1929), zatim 2) na trostrane ugovore (od 1929. do 1933), te 3) na razdoblje organizacionog pakta (od 1933. do 1938).

Prvo razdoblje postojanja Male Antante, od njenog osnivanja do 1929. godine, razdoblje je i prvih koraka novostvorenih država na evropskoj političkoj sceni. To je doba unutrašnjeg konstituiranja i vanjskopolitičke afirmacije zemalja-nasljednica Dvojne Monarhije. U tim nastojanjima — kako Milan Vanku navodi — one nisu imale podršku velikih sila. Francuska — koja je u kasnijem razdoblju postala glavni oslonac zemalja Male Antante — podržavala je u početku revizionistička nastojanja Mađarske koja su išla za revizijom mirovnih ugovora i povratkom Karla Habsburškog na mađarsko prijestolje da bi

se tako našlo rješenje problema jugoistočne Evrope. Autor je pokušao kronološki zabilježiti — a to je uostalom karakteristično za čitavu njegovu knjigu — sve događaje koji mogu ilustrirati godine intenzivnog i sistematskog nastojanja velikih sila (naročito Francuske i Italije) da zadobiju pozicije i utjecaj na tom području. Takav pristup nije omogućio autoru dublju analizu toga perioda postojanja Male Antante koji predstavlja jedino razdoblje punoga ekonomskog prosperiteta njenih članica, što je tim zemljama omogućilo samostaljniju i uspješniju vanjsku politiku. Zapadna Evropa, iznurena ratom i glađu, priželjkivala je i bila spremna da dobro plati dragocjene poljoprivredne proizvode zemalja Male Antante. Za ilustraciju kako autor olako pristupa obradi problema tog perioda navest ćemo naslove pojedinih poglavlja druge glave prvog dijela njegove knjige, gdje se samo na jedanaest stranica(!) nižu ove teme: »Prvo redovno zasjedanje Male Antante«, »Nov ugovor o savezu između Jugoslavije i Čehoslovačke«, »Mala Antanta podržava finansijsku obnovu Austrije«, »Agresivna politika Mađarske prema Maloj Antanti«, »Politika smirivanja u Srednjoj Evropi«, »Sastanak Male Antante u Beogradu«, »Mala Antanta u centru pažnje interesnih sfera velikih sila«, »Sastanak na Bledu«, »Konferencija Male Antante u Pragu«, »Dogovor pred zasjedanje Skupštine Društva Naroda«, »Pogoršanje odnosa između Male Antante i Bugarske posle smrti Aleksandra Stambolijskog«, »Kampanja za anšlus«. Nije potrebno posebno naglasiti da bi svaka od tih tema zasluživala mnogo veću pažnju.

Međutim, autor se nije dugo zadržao na tom razdoblju djelovanja Male Antante, a to nije učinio ni pri obradi razdoblja trostranih ugovora Male Antante od 1929. do 1933. godine, što predstavlja drugi dio knjige. Godine velike ekonomske krize (1929. i 1930) naročito su pogodile agrarne zemlje Male Antante, kojih je savez zbog toga polako prerastao čisto političke okvire, tako da su Čehoslovačka, Rumunjska i Kraljevina SHS (odnosno Jugoslavija) počele više raditi na uspostavljanju i širih ekonomskih odnosa. Milan Vanku je taj drugi dio svoje knjige podijelio na tri glave u kojima pojedinačno obrađuje važna pitanja poput statuta Male Antante, općeg akta mirenja, arbitraže i sudskog raspravljanja, pa revizionističku politiku Mađarske i Bugarske i pokušaj stvaranja austrijsko-njemačke carinske unije. Pokušaj uspostavljanja carinske unije između Austrije i Njemačke — navodi autor — bio je ozbiljan izazov za države Male Antante ne samo što je to bila otvorena najava Anschlusa, već i zbog toga što je takav akt, koji je kršio odredbe Saint-Germainskog mirovnog ugovora, mogao potaknuti i ohrabriti revizionističke težnje ostalih zemalja nezadovoljnih mirovnim ugovorima. Bojazan nije bila neosnovana, jer je već dvije godine prije mađarski predsjednik vlade, pred skupom od 10 000 ljudi, održao govor u kojemu je, između ostalog, izjavio da »Mađarska ne može da zaboravi ustupljene pokrajine krune Svetog Stejana i da su granice Mađarske na Karpatima«. Italija je otvoreno podržavala Mađarsku i Bugarsku, a i sama je vodila žestoku kampanju protiv Kraljevine SHS (odnosno Jugoslavije) pa i ostalih zemalja Male Antante. Njena podrivačka djelatnost naročito je došla na vidjelo u hinterberškoj aferi s oružjem koje je Italija namijenila Mađarskoj. Ta pojačana aktivnost i intenzitet kojim su Mađarska, Austrija, Njemačka i Bugarska (i Italija, premda je spadala u tabor pobjedničkih sila) pokušavale da skinu sa sebe breme odredaba mirovnih ugovora, bila je usko povezana s njihovom teškom ekonomskom situacijom, otežanom još više četvorogodišnjom svjetskom ekonomskom krizom. One su smatrale da je uzrok njihovih teškoća u tadašnjem evropskom poretku snaga koji zato nužno treba mijenjati. Usprkos toj očitoj povezanosti ekonomske

situacije u Evropi s političkom aktivnošću njenih država, autor privredne odnose jugoistočne Evrope izdvaja i posebno obrađuje u slijedećoj glavi tog dijela knjige.

Za razliku od pobijedenih zemalja, koje su težile revizionizmu kao izlazu iz ekonomske krize, zemlje pobjednice prvoga svjetskog rata predlagale su kao rješenje različite nacрте regionalnih ekonomskih blokova, čiji je cilj prvenstveno bio ukidanje carinskih ograničenja među državama. Francuski ministar vanjskih poslova Aristide Briand predlagao je organizaciju evropske federacije, koja bi bila nastavak politike Locarna, a Francuska je za Podunavlje predlagala regionalni ekonomski sporazum poznat kao »Tardieuov plan«. Italija je naprotiv iznijela plan carinskog i financijskog ujedinjenja Mađarske i Austrije, a Velika Britanija carinski savez zemalja bivše Dvojne Monarhije. Ti planovi nisu urodili plodom, pa su zemlje Male Antante i same u traženju rješenja svoje privredne krize, nakon mnogih sastanaka i privrednih konferencija na kojima su se razmatrali problemi proizvođača poljoprivrednih proizvoda, pristupile stvaranju vlastite privredne zajednice. Članom sedam Pakta o organizaciji Male Antante osnovan je 16. februara 1933. godine u Ženevi Privredni savjet Male Antante koji će usklađivati i koordinirati njihove privredne interese i među njima samima i prema trećim državama. Nedugo nakon osnivanja toga privrednog bloka, stvoreni su privredni blokovi koji uključuju Grčku, Tursku, Rumunjsku i Jugoslaviju, a 17. februara 1934. godine u Rimu Austrija, Mađarska i Italija potpisuju tzv. Rimske protokole na temelju kojih — navodi autor — zaključuju 15. maja međusobne trgovinske ugovore.

Milan Vanku je trećem dijelu knjige posvetio najviše pažnje, te je u njemu, na temelju obrade mnoštva literature, bilježio sve sastanke, konferencije i dogovore predstavnika zemalja Male Antante i reakciju na njihovu politiku. Pri tom niže ove sastanke: sastanak, tj. zasjedanje ministara vanjskih poslova zemalja Male Antante u Ženevi 16. februara 1933. godine, kada je potpisan pakt o organizaciji Male Antante; zasjedanje Stalnog savjeta Male Antante u Pragu od 29. maja do 1. juna 1933, gdje se prvenstveno razmatralo pitanje za male zemlje opasnog Četvornog ugovora. Problem smanjenja i ograničenja naoružanja bio je glavna tema razgovora ministara vanjskih poslova zemalja Male Antante na zasjedanjima od 13. do 15. maja 1931. godine u Bukureštu, od 15. do 17. maja 1932. u Beogradu, od 18. do 19. decembra 1932. opet u Beogradu, od 14. do 15. februara 1933. u Ženevi, od 29. maja do 1. juna 1933. u Pragu i od 24. do 27. septembra u Sinaji. Privredni savjet Male Antante ustanovljen članom sedam Pakta o organizaciji tog saveza, prvi put se sastao 9. januara 1934. godine u Pragu i u trogodišnjem razdoblju, do 1937, odnosno do posljednjeg zasjedanja u Trepčinskim toplicama, sastajao se deset puta. Milan Vanku spominje još i zasjedanja ministara vanjskih poslova 2. jula 1934. godine u Ženevi, od 18. do 20. jula 1934. u Bukureštu, zatim u Beogradu 19. oktobra 1934, kada se sastao i Stalni savjet Balkanskog sporazuma, zasjedanje Stalnog savjeta Male Antante u Ljubljani 11. januara 1935. i zasjedanje Stalnog savjeta Male Antante i Balkanskog sporazuma u Ženevi 15. aprila 1935. godine. Autor posebno izdvaja zasjedanje predstavnika Male Antante od 29. do 30. augusta 1935. godine na Bledu. Ministri vanjskih poslova naglasili su tom prilikom solidarnost Male Antante u obrani njenih interesa na političkom, diplomatskom, ekonomskom i vojnom polju. Osim toga, raspravljalo se o suradnji s Austrijom i Mađarskom, a u vezi s problemom ravnopravnosti u naoružanju istaknuto je da se on može riješiti tek pošto Mala Antanta poveća

vlastitu sigurnost. Predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova Jugoslavije Milan Stojadinović izjavio je, navodi Milan Vanku, da mu je na tom sastanku postalo jasno da između njega (Stojadinovića), Beneša i Tituleskua ne može nikada doći do svesrdne suradnje. Stojadinović je smatrao da Jugoslaviju s ostalim dvjema članicama Male Antante veže samo ideja da se onemogućiti obnova stare Austro-Ugarske i revizionizam Mađarske. Svaka dublja suradnja sa Čehoslovačkom i Rumunjskom mogla bi dovesti Jugoslaviju u vrtlog svađe velikih sila.

Do zasjedanja ministara vanjskih poslova zemalja Male Antante od 6. do 7. maja 1936. godine u Beogradu dolazi dosta dugo nakon kršenja Locarnskih ugovora. Odugovlačio je Milan Stojadinović čekajući da situacija u Evropi postane jasnija. Plašeći se da i ostale zemlje, koje su kao i Njemačka bile nezadovoljne uvjetima mira, ne otkazuju mirovne ugovore, na zasjedanju je naglašeno da je životni interes zemalja Male Antante poštovanje Saint-Germainskog, Trianonskog i Neuillyskog mirovnog ugovora, a da će Čehoslovačka, Jugoslavija i Rumunjska upotrijebiti sva sredstva ukoliko dođe do njihove povrede. Međutim Stalni savjet Male Antante, na zasjedanju u Bratislavi od 13. do 14. septembra 1936, zadovoljio se samo izjavom o žaljenju kada je Austrija protivno Saint-Germainskom mirovnom ugovoru uvela vojnu obavezu. Taj sastanak je značajan i po tome što je čehoslovačka vlada predložila zaključenje novog pakta između zemalja Male Antante i Male Antante i Francuske protiv svih mogućih agresija. Prijedlog nije odbijen, ali Jugoslavija i Rumunjska nisu dijelile čehoslovačko oduševljenje te su kasnije taj prijedlog i odbile čim im se za to pružila pogodna prilika. Zahlađenje u odnosima između zemalja Male Antante i slabljenje njihovih veza i principa došlo je do izražaja na zasjedanju u Beogradu od 1. do 2. aprila 1937, kada su u principu pristale da se izmijene odredbe Trianonskog mirovnog ugovora. Jedini uvjet bio je da se zaključi kolektivni pakt ili tri bilateralna pakta o nenapadanju s Mađarskom, uz odredbe o definiciji napadača prema formuli Londonskog ugovora od 4. jula 1933. godine. Tako se na zasjedanjima u Kladovu (16. juna 1937) i Sinaji (30. i 31. augusta 1937) — koja pored ostalih zasjedanja Milan Vanku izdvaja — diskutiralo o aktualnim problemima država-članica koji nisu bili u uskoj vezi s Mađarskom. Težak položaj Čehoslovačke u odnosu na Njemačku i Poljsku nije se mogao previdjeti, a tako ni Rumunjske prema Sovjetskom Savezu. Politika zbližavanja s Njemačkom i Italijom, koju je povelja Jugoslavija za vlade M. Stojadinovića, pratila se u Čehoslovačkoj i Rumunjskoj sa sumnjom i strahovanjem.

Ubrzo su se interesi Jugoslavije, Čehoslovačke i Rumunjske toliko razili da su pretposljednji sastanak Stalnog savjeta Male Antante (održan u Sinaji 4. maja 1938) i posljednji (na Bleđu 21. juna 1938) protekli u gotovo neprijateljskoj atmosferi. S Mađarskom je postignut sporazum o ravnopravnosti u naoružanju i o nepribjegavanju sili pa je tako taj, tada već jedini, kohezivni element zemalja Male Antante bio skinut s dnevnog reda. Jugoslavija i Rumunjska nisu pokazale nimalo volje da pomognu Čehoslovačkoj u njenoj teškoj političkoj situaciji, pa se ona tako našla u kritičnom trenutku prepuštena sama sebi. To je bio kraj jednog efikasnog saveza, jedinstvenog u to doba u Evropi koji je uspješno djelovao gotovo dvadeset godina.

Navodeći sve te sastanke, dogovore (koji su se obično održavali neposredno pred zasjedanje Lige naroda) i međunarodne konferencije od kojih naročito pažnju posvećuje Konferenciji za razoružanje i Konferenciji velikih sila u

Münchenu, autor u ovom dijelu opisuje odnose među samim članicama i njihovu sve manje sinhroniziranu politiku prema trećim državama. Ekonomska penetracija Njemačke (a uz nju manje i Italije), kao jedno od sredstava realizacije agresivne i dobro smišljene politike »Drang nach Osten«, dovodi pojedine zemlje Male Antante u političku zavisnost, pa je to — prema autoru — početak kraja toga regionalnog saveza.

Kao dodatak knjizi Milan Vanku izradio je kronologiju događaja od 1918. godine do 1938. u kojoj je zahvatio sve važnije događaje evropske politike u vezi s Malom Antantom. Slijede zatim ugovori država-članica Male Antante koji sadrže: 1) registar međunarodnih ugovora država Male Antante, 2) registar ugovora država Male Antante s trećim državama i 3) tekstove međunarodnih ugovora država Male Antante. Osim toga, autor je tekst svoje knjige popratio brojnim prigodnim ilustracijama.

Osvrćući se na knjigu Milana Vankua kao cjelinu, možemo na kraju zaključiti da njegov pristup problematici Male Antante u njenom trajanju od 1920. do 1938. godine nije baš najsretnije odabran. Uslijed opsežnosti materije, a želje da čitaocu pruži što više činjenica, autor se zadovoljavao nizanjem podataka, a nije uspio da s jedne više razine sagleda i prikaže glavne probleme i dublje ih obradi, da bi tako pružio cjelovitu i sveobuhvatnu sliku i prikaz vanjsko-političke aktivnosti i suradnje tih zemalja između dva rata. No, njegov pokušaj zaslužuje pažnju, jer ta knjiga, ipak, pruža čitaocu mnoštvo podataka, no sadrži i mnogo propusta i nedorečenosti, te je zbog toga upravo izazov drugima da Malu Antantu osvijetle dublje, temeljitije i studioznije.

Livia Smodić

*RADOVI NIKOLE L. GAČEŠE O AGRARNOJ REFORMI I
KOLONIZACIJI U MEĐURATNOM RAZDOBLJU
NA PODRUČJU VOJVODINE*

Godine 1931. seljačko je stanovništvo imalo u ukupnom stanovništvu Jugoslavije udio veći od 76%, a isto je toliki procent činilo i aktivno stanovništvo zaposleno u primarnim djelatnostima u odnosu na ukupno aktivno stanovništvo. Za sjeverne krajeve Jugoslavije u međuratnom razdoblju agrar je — baš kao i danas — bio osnovna privredna grana, te je davao bitno obilježje ne samo čitavoj privrednoj strukturi već posredno i svim društveno-političkim odnosima.

Zato veoma iznenađuje to što do danas nije veća pažnja posvećena izučavanju posjedovnih odnosa u agraru i pitanjima kolonizacije, to više što su agrarna reforma i kolonizacija predstavljale u prvih petnaestak godina postojanja Kraljevine Jugoslavije centralnu privrednu akciju, o čemu svjedoče mnogi radovi vodećih ekonomskih i agrarnih stručnjaka toga doba.¹ Postoje, istina, dosta

¹ Mislim u prvom redu na Miju Mirkovića, Otta Frangeša, S. Sečerova, Slavoljuba Dubića i Nikolu Konstantinovića. Ti su se autori bavili proučavanjem agrarne reforme i posjedovnih odnosa (*M. Mirković, O dvadesetogodišnjici prve agrarne reforme u Jugoslaviji, Socijalni arhiv, 3-4/1939, 65-72; Isti, Seljaci u kapitalizmu, Zagreb 1952;*